İhlâs sûresi ve tevhid mertebeleri

Yaşar Bey: “1- İhlâs Sûresinin fazileti ve nüzul sebebi nedir? Yirmi Sekizinci Lem’a’da yapılan İhlâs Sûresinin üçüncü âyetinin tefsirini izah eder misiniz?
2-Sözlerde İhlas Sûresinin ispat ettiği altı tevhid mertebeleri nelerdir?”

Kur’ân-ı Kerim’in 112. Sûresi olan İhlâs Sûresi, Allah’ın birliğini, eşi ve benzeri olmadığını ve hiçbir şeye benzemediğini konu alır, tevhidi en halis biçimde ilân eder ve vahdaniyeti en güzel sûrette beyan eder. Sûrenin meâli şöyledir: “De ki: O Allah birdir. Allah Sameddir. O, doğurmamış ve doğurulmamıştır. Onun hiçbir dengi yoktur.”1

Peygamber Efendimiz (asm), İhlâs Sûresinin Kur’ân’ın üçte birine denk olduğunu müjdelemiştir. Nitekim Ebû Saîd el-Hudrî (ra) bildirmiştir ki: Resûlullah Efendimiz (asm): “Hayatım kudret elinde bulunan Allah’a yemin ederim ki, İhlâs Sûresini okumak Kur’ân’ın üçte birine denktir”2 buyurmuştur.

Yine Ebû Saîd el-Hudrî (ra) bildirmiştir: Resûlullah Efendimiz (asm):

“Ashabım, Kur’ân’ın üçte birisini bir gecede okumak size güçlük verir mi?” buyurdu. Bu teklif ashaba güç gelmişti.

“Ya Resûlallah! Bizim hangimizin buna gücü yetişir?” dediler.

Peygamber Efendimiz (asm):

“Allahü’l-Vâhidü’s-Samed Sûresi Kur’ân’ın üçte biridir” buyurdu.3

Bu hadislerin tefsirini yapan Üstad Bedîüzzaman Hazretleri, Kur’ân’ın her bir harfinin bir çekirdek hükmünde bir hasene olduğunu; İhlâs Sûresinin Besmele ile beraber altmış dokuz harfinin her birisinin ise katlamalı sevabıyla birlikte bin beş yüz sevap değerinde bulunduğundan, Kur’ân-ı Hakîm’in üç yüz bin altı yüz yirmi harfinin üçte birisine denk bir sevap kazandırdığını kaydeder. Üstad Hazretleri bu sırrı şöyle açıklar: İçine bin tane mısır ekilmiş bir tarla farz ediyoruz. Hasat zamanında, sünbül başına yüzer mısır tanesi veren yedi sünbüllü bir mısır bitkisi,

neticede yedi yüz mısır tanesini ürün olarak vermiş olmaktadır. Oysa kökte tek bir çekirdek bulunmaktaydı. İşte bir tek mısırın, yedi yüz mısırı netice verdiğini gördükten sonra; kökteki tek çekirdek için, bütün tarlaya atılan mısır çekirdeklerinin üçte birine denk bir berekete sahip olduğu rahatlıkla söylenebilmektedir. Demek, İhlâs Sûresindeki sevap ve feyiz bereketini müjdeleyen hadis-i şerif—hâşâ—hiç mübalağa içermediği gibi, gayet makul, mânâlı ve hakikatlı bir esasa işaret buyurmuş bulunmaktadır.4

Bu sûrenin nüzûl sebebine gelince; bilindiği gibi, Hazret-i İsa'nın (as) tevhid dînini bozan Hıristiyanlar Hazret-i İsâ'ya (as) Ulûhiyet izâfe etmişlerdi. Rivayete göre bu sûre, bir grup Hıristiyan'ın, Yahudi'nin ve şirk ehlinin gelerek Resûlullah Efendimiz'e (asm): "Rabb'ini bize tarif et; hangi şeydendir? Cevheri nedir? Mahiyeti nasıldır? Mahlûkatı O yarattı; Peki O'nu kim yarattı?" gibi, Ulûhiyet sıfatları hakkında muhtelif sorular sormaları üzerine, onlara bir cevap olarak nazil olmuştur. Resûlullah Efendimiz (asm), onlara: "Rabb'im eşyanın Hâlık'ıdır" buyurdu. Bunun üzerine: "Kul Hüve'llahü Ehad" (De ki: O Allah birdir) Sûresi indi. Onlar: "O bir, sen de birsin!" dediler. Peygamber Efendimiz (asm): "O hiçbir şeye benzemez" buyurdu. Onlar: "Bize sıfatını artır" dediler. Peygamber Efendimiz (asm): "Allahü's-Samed." (Allah Sameddir) buyurdu. Onlar: "Samed nedir?" dediler. Peygamber Efendimiz (asm): "Hiçbir şeye muhtaç olmayan, her yaratığın Kendisine muhtaç olduğu Zât" buyurdu. Onlar: "Artır" dediler. Allah Resûlü (asm): "Lem yelid ve lem yûled" (Yani, Meryem gibi doğurmuş olmadığı gibi, İsa (asm) gibi doğurulmuş da değil) buyurdu.5

Üstad Bedîüzzaman Hazretleri, bu sûrede geçen "O doğurmamıştır ve doğrulmamıştır" âyetinin gayet açık bir üslûpta gelişinin mânâsının, Hıristiyanlığın teslis inancına bir reddiye olarak, "Doğuran ve doğurulmuş olanların" ilâh olamayacağını beyan etmek, Hazret-i İsa'ya (as), Hazret-i Üzeyir'e (as), Melâikeye, Yıldızlara ve hak olmayan mabudlara ibadet etmekten sakındırmak ve Cenâb-ı Hakk'ın "Ezelî ve Ebedî" olduğunu zihinlere nakşetmek olduğunu kaydeder. Yine Bedîüzzaman'a göre, mânâsı gayet açık olan, "Ben onlardan bir rızk istemiyorum. Beni doyurmalarını da istemiyorum"6 âyeti de "Rızka muhtaç olan ve yedirilen mahlûkat, mabudiyete lâyık değildirler" mânâsındadır.7

Doğan, doğurulan, yiyen, yedirilen, rızka muhtaç olan ve ihtiyaçlara mahkûm olan nice aciz varlıkların "mabut" haline getirilmesi, ilâhlaştırılması ve putlaştırılması üzerine, insan dimağına inen bir Allah kelâmı olan Kur'ân'ın, Allah'ın sıfatlarından bahsederken, insanların anlayacağı biçimde, Allah'ın doğurmadığını, doğurulmadığını, rızka muhtaç olmadığını, yemeye mahkûm bulunmadığını nazara vermesi, "veciz ve anlaşılır" üslûbuna yakıştığı gibi, insanların zihinlerine tenezzül

açısından da bir rahmet tecellîsi mahiyetindedir.

Bediüzzaman Hazretlerinin, Yirmi Beşinci Söz'de Kur'ân'ın belâgatindeki i'câzın hikmetini açıkladığı Birinci Şûle'nin Birinci Şuâının İkinci Sûretine bir misal olarak verdiği sûrelerden birisi İhlâs Suresidir.

Konunun özeti şöyledir: Kur'ân'ın kelime ve cümle dizilişinde harika bir incelik ve birden fazla cümleyi bir cümle veya bir kelime içinde ifade eden benzersiz bir üslûp vardır. Saatin saniye, dakika ve saati sayan ve birbirinin nizamını tamamlayan kadranları gibi, Kur'ân'ın da kelimeleri, cümleleri, âyetleri, sûreleri birbirini tamamlıyor, birbirini ifade ediyor, birbiriyle sıkı bir münasebet içine giriyor. Kur'ân bu mükemmel nazmıyla çok cümleleri bir cümle veya kelime içine sığıştırıyor.

Meselâ "Kul Hüvellahü Ehad" (De ki: O Allah Birdir.)8 Sûresinde üçü müsbet, üçü menfî olmak üzere altı cümle vardır. Üçü açıktan tevhidi ispat ediyor, üçü de açıktan şirki reddediyor. Bu altı cümle, toplu olarak bakılırsa, altı tevhid mertebesini ispat ediyor, altı şirk mertebesini de reddediyor. Her bir cümlesi öteki cümlelere hem delil oluyor, hem de netice oluyor.

İhlâs Sûresinin her bir cümlesinin iki mânâsı vardır: Bir mânâ ile netice oluyor, bir mânâ ile delil oluyor. Demek İhlâs Suresinde, otuz İhlâs Sûresi kadar muntazam ve birbirini ispat eden delillerden meydana gelmiş sûreler vardır.

İhlâs Sûresinin, birbirini doğrulayan, tevhidi ispat eden ve şirki reddeden altı takdiri cümlesi şöyledir:

"1- Kul hüvallahü 2- Li ennehü Ehad. 3- Li ennehü Samed. 4- Li ennehü Lem yelid. 5- Li ennehü Lem yûled. 6- Li ennehü lem yekün lehü küfüven Ehad."

Burada, İhlâs Sûresinin her bir cümlesi, bir önceki cümleyi doğruluyor, ispat ediyor ve sebebini açıklıyor. Bu durumda İhlâs Sûresinin mânâsı şöyle olur: "1- De ki o Allah'tır. 2- Çünkü O Ehad'dir. 3- Çünkü O Samed'dir. 4- Çünkü O doğurmamıştır. 5- Çünkü O doğmamıştır. 6- Çünkü O, hiçbir kimse Kendisine denk olmayandır."

İhlâs Sûresinin, kendi içinde gizli, şirki reddeden sondan başa doğru altı takdiri cümlesi de şöyledir: "1- Ve lem yekün lehü küfüven Ehad. 2- Li ennehü Lem yuled. 3- Li ennehü Lem yelid. 4- Li ennehü Samed. 5- Li ennehü Ehad. 6- Li ennehü hüvallah."

Burada, şirki reddeden son üç âyet öncelikle ele alınıyor. Şirkin neden reddedildiği baştaki üç âyetle açıklanıyor.

Mânâsı şöyledir: “1- Hiçbir şey O’nun dengi değildir. 2- Çünkü O doğmamıştır. 3- Çünkü O, doğurmamıştır. 4- Çünkü O, her şey Kendisine muhtaç olan, Kendisi hiçbir şeye muhtaç olmayandır. 5- Çünkü O Ehad’dir. 6- Çünkü O, Allah’tır.”

İhlâs Suresinin, yine kendi içinde gizli, tevhidi ispat edip şirki reddeden bir başka altı takdiri cümle sıralaması da şöyledir:

“1- Hüvellah. 2- Fehüve Ehad. 3- Fehüve Samed. 4- Fe izen lem yelid. 5- Fe izen lem yuled. 6- Fe izen lem yekün lehü küfüven Ehad.”

Burada her cümle, baştaki ispat cümlesiyle açıklanıyor. Yani O’nun Allah oluşu, daha sonraki cümlelerde belirtilen sıfatları da beraberinde getirmiştir.

Mânâsı şöyledir: “1- O Allah’tır. 2- O halde O Ehad’dir. 3- O halde O Samed’dir. 4- Öyleyse O, doğurmamıştır. 5- Öyleyse O, doğrulmamıştır. 6- Öyleyse O, hiçbir şey Kendisine denk olmayandır.”9

Dipnotlar:

1- İhlâs Sûresi, 112/1-4
2- Buhârî, Fedâilü’l-Kur’ân, 1770
3- a.g.e., 1771
4- Sözler, s. 312
5- H.D. Kur’ân Dili, 9/6272
6- Zâriyât Sûresi, 51/57
7- Lem’alar, s. 364Dipnotlar:
8- İhlâs Sûresi: 1
9- Sözler, s. 598, 599